

Date: 29th March-2026

**IJRO HUJJATLARI TALABLARINI BAJARISHDAN BO'YIN TOVLAGANLIK
UCHUN JAVOBGARLIKNI SODDALASHTIRISH MASALALARI**

Axmedov Zafarjon Zokirjon

Majburiy ijro byurosi Andijon viloyati boshqarmasi Tashkiliy-nazorat va tahlil
sho'bası katta inspektori

Kirish: Zamonaviy huquq davlati qurish jarayonida sud hujjatlari va boshqa ijro hujjatlarining o'z vaqtida va to'liq ijro etilishi huquq ustuvorligining asosiy mezonlaridan biri hisoblanadi. Biroq, amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ijro hujjatlari talablarini bajarishdan bo'yin tovlaganlik holatlari keng tarqalgan bo'lib, mavjud javobgarlik mexanizmlari samaradorligi yetarli darajada emas. Mazkur tezisda ijro hujjatlariga rioya qilmaslik uchun javobgarlikni soddalashtirish masalalari tahlil qilinadi, amaliy muammolar aniqlanadi va takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqiladi.

Mavzuning dolzarbligi

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda sud-huquq islohotlari doirasida ijro tizimida jiddiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Shunga qaramasdan, iqtisodiy, ma'muriy va fuqarolik ishlari bo'yicha qabul qilingan qarorlarning ijrosini ta'minlashda qator tizimli muammolar mavjud:

1. Protsessual murakkablik: Javobgarlikka tortish tartibi ko'p bosqichli va uzoq davom etadigan protsedura bo'lib, bu ijro jarayonini sekinlashtiradi.
2. Isbotlash standartlarining qattiqligi: Bo'yin tovlaganlik faktini tasdiqlash uchun talab qilinadigan dalillar to'plami amaliy jihatdan qiyinchiliklar tug'diradi.
3. Ma'muriy va jinoiy javobgarlik o'rtasidagi chegaraning noaniqligi: Bu huquqni qo'llashda ixtiyoriylikka va bir xil bo'lmagan amaliyotga olib keladi.
4. Raqamli texnologiyalardan yetarli foydalanilmaganligi: Ijro jarayonini avtomatlashtirish darajasi past bo'lib, inson omili ta'siri kuchli saqlanib qolmoqda[1].

Mazkur muammolar nafaqat kreditorlarning huquqlarini buzadi, balki sud tizimiga bo'lgan ishonchni ham pasaytiradi. Shu sababli, javobgarlik mexanizmlarini soddalashtirish va samaradorligini oshirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Ijro hujjatlari talablarini bajarmaslik uchun javobgarlikning huquqiy asoslari

Amaldagi qonunchilikka ko'ra, ijro hujjatlari talablarini bajarmaganlik uchun javobgarlikning bir necha shakllari mavjud:

Ma'muriy javobgarlik: O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 47-moddasiga muvofiq, ijro hujjatlarini bajarmaslik yoki ularga to'sqinlik qilish ma'muriy jarimaga sabab bo'ladi. Biroq, ushbu norma qo'llanilishida protsessual to'siqlar mavjud: protokol tuzish, ma'muriy ish yuritish, sudda ko'rib chiqish kabi bosqichlar javobgarlikka tortishni 2-3 oygacha cho'zadi.

Fuqarolik-huquqiy javobgarlik: Ijro yig'imi, penyalari, jarimalar qo'llash imkoniyati mavjud bo'lsa-da, ularni undirish ham qo'shimcha ijro hujjatini talab qiladi, ya'ni "aylana javobgarlik" muammosi yuzaga keladi.

Date: 29th March-2026

Jinoiy javobgarlik: Jinoyat kodeksining 233-moddasi (sud hujjatini bajarmaslik) og'ir oqibatlariga sabab bo'lgan holatlarda qo'llaniladi, amalda esa isbotlash standartlari juda yuqori bo'lib, ushbu normaning qo'llanilishi cheklangan[2].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, javobgarlik turlari o'rtasida uyg'unlik yo'q, protsedurali talablar esa haddan tashqari rasmiylashtirilgan. Natijada, ko'pgina bo'yin tovlagan shaxslar jazodan qutilib qolayotgan holatlar kuzatilmoqda.

Amaliyotdagi asosiy muammolar

Ijro tizimi faoliyatini o'rganish natijasida quyidagi tizimli muammolar aniqlandi:

1. Vaqt omillari: Javobgarlikka tortish jarayoni o'rtacha 45-90 kun davom etadi. Bu davr mobaynida bo'yin tovlagan shaxs mol-mulkini yashirish, boshqa hududga ko'chish yoki faoliyatini to'xtatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

2. Daliy baza shakllantirish qiyinchiligi: Ijrochi sudya yoki sud pristavi bo'yin tovlaganlik faktini tasdiqlovchi hujjatlar to'plami (dastxat, guvohlar ko'rsatmalari, moliyaviy hisobotlar) ni taqdim etishi shart. Biroq, ko'p hollarda bu ma'lumotlarga egalik qilish imkoni cheklangan.

3. Ijro hujjatlarini yetkazish mexanizmlarining nokomilligi: Rasmiy xabarnoma yuborish talab qilinadi, amalda esa qarzdor ushbu xabarnomani olmaslik yoki rad etish orqali javobgarlikdan qochib qola oladi [3].

4. Raqamli iz qoldirish tizimining yo'qligi: To'lovlar, mulk harakati, faoliyat ko'rsatish bo'yicha ma'lumotlar birlashtirilgan bazasi mavjud emasligi sababli, bo'yin tovlaganlik faktini avtomatik aniqlash imkonsiz.

5. Jazo choralarning iqtisodiy samarasizligi: Ma'muriy jarimalar miqdori ko'p hollarda qarz summasiga nisbatan juda past bo'lib, qarzdor uchun "arzon" variant sifatida qabul qilinadi.

Javobgarlikni soddalashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar

Mazkur muammolarni hal qilish va ijro tizimi samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Taklif 1. "Avtomatik javobgarlik" instituti joriy etish

Ijro hujjati qonuniy kuchga kirgan kundan boshlab belgilangan muddat (masalan, 10 ish kuni) ichida bajarilmagan taqdirda, qarzdorga nisbatan javobgarlik avtomatik ravishda qo'llaniladigan mexanizm joriy etilsin. Bunda:

- Sud pristavi faqat faktni qayd etishi (ijro hujjati olingan, muddat o'tgan, bajarilmagan) yetarli bo'ladi;

- Ma'muriy bayonnoma tuzish va sudda ko'rib chiqish bosqichlari elektron tizim orqali avtomatlashtiriladi;

- Jarima miqdori qarz summasining foizi sifatida belgilanadi va to'lov tizimiga avtomatik yuboriladi.

Ushbu yondashuv Shveysariya va Germaniya amaliyotida muvaffaqiyatli qo'llanilib, ijro samaradorligini 40% ga oshirgan [4].

Taklif 2. Yagona raqamli platforma yaratish

Date: 29th March-2026

"Ijro-Raqam" yagona axborot tizimi doirasida quyidagi funksiyalarni joriy etish taklif etiladi:

- Ijro hujjatlarini elektron ro'yxatga olish va monitoring qilish;
- Qarzdorning mol-mulki, bank hisoblari, faoliyat yuritish ma'lumotlarini avtomatik tekshirish;
- Bo'yin tovlaganlik faktini aniqlaganda avtomatik xabarnoma va jarima hisoblash;
- To'lovlarni onlayn amalga oshirish imkoniyati.

Bunday tizim Janubiy Koreyaning "Electronic Execution System" tajribasiga asoslangan bo'lib, ijro jarayonini 70% ga qisqartirish imkonini beradi [5].

Taklif 3. Javobgarlik turlarini differensiallashtirish

Quyidagi mezonlar asosida javobgarlik darajasini farqlash taklif etiladi:

Mezon	Yengil javobgarlik	O'rta javobgarlik	Og'ir javobgarlik
Qarz summasi	10 MRIB gacha	10–100 MRIB	100 MRIB dan yuqori
Muddat kechikishi	30 kungacha	30–90 kun	90 kundan ortiq
Takroriylik	Birinchi marta	2–3 marta	4 va undan ortiq
Jazo chorasi	Ogohlantirish, kichik jarima	O'rtacha jarima, mulkka cheklov	Katta jarima, faoliyatni to'xtatish, jinoiy javobgarlik

Ushbu yondashuv javobgarlikni adolatli va proportsional qilishga xizmat qiladi.

Taklif 4. Isbotlash yukini taqsimlashni o'zgartirish

Amaldagi tartibda ijrochi organ bo'yin tovlaganlik faktini to'liq isbotlashi shart.

Taklif etilayotgan o'zgartirishga ko'ra:

- Ijro hujjati qonuniy kuchga kirganligi va muddati o'tganligi fakti qayd etilgach, javobgarlikka tortish uchun asos hisoblanadi;
- Qarzdor o'zining "baxtli holat" (force majeure) yoki boshqa qonuniy sabablar mavjudligini isbotlash majburiyatiga ega bo'ladi;
- Bunday yondashuv Yevropa Ittifoqi davlatlarida qo'llanilib, isbotlash jarayonini sezilarli darajada soddalashtiradi.

Taklif 5. Jazo choralarning iqtisodiy samaradorligini oshirish

Jarima miqdorlarini quyidagicha qayta ko'rib chiqish taklif etiladi:

- Ma'muriy jarimaning minimal miqdori qarz summasining kamida 10% ini tashkil etishi;
- Takroriy huquqbuzarlik hollarida jarima miqdori progressiv tarzda oshirib borilishi;
- Jarimalarni to'lamaganlik holatida mulkka cheklov choralari avtomatik qo'llanilishi.

Bunday choralar qarzdor uchun bo'yin tovlashni iqtisodiy jihatdan noqulay holga keltiradi.

Kutilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy samara

Taklif etilayotgan o'zgartirishlar amalga oshirilgan taqdirda:

Date: 29th March-2026

1. Ijro ko'rsatkichlarining oshishi: Ijro hujjatlarining o'z vaqtida bajarilish darajasi hozirgi 45-50% dan 75-80% ga ko'tarilishi kutiladi.

2. Sud tizimiga ishonchning mustahkamlanishi: Qarorlarning real ijrosi fuqarolarning huquqiy ongi va sudga ishonchini oshiradi.

3. Iqtisodiy aylanmaning tezlashishi: Qarzdorliklarning qisqarishi iqtisodiyotda pul aylanmasini yaxshilaydi, investitsiyaviy muhitni yaxshilaydi.

4. Davlat xarajatlarining kamayishi: Avtomatlashtirilgan tizim ijro organlari xodimlarining vaqtini tejaydi, ma'muriy xarajatlarni 30% ga qisqartiradi.

5. Huquqbuzarliklar profilaktikasi: Javobgarlikning muqarrarligi profilaktik samara berib, bo'yin tovlash holatlarini oldini oladi.

Xulosa

Ijro hujjatlari talablarini bajarishdan bo'yin tovlaganlik uchun javobgarlikni soddalashtirish masalasi nafaqat protsessual texnik masala, balki huquq ustuvorligi va ijtimoiy adolatni ta'minlashning strategik yo'nalishidir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, amaldagi javobgarlik mexanizmlari haddan tashqari rasmiylashtirilgan, vaqt talab qiladigan va amaliy samaradorligi past.

Ilmiy asoslangan takliflar — avtomatik javobgarlik instituti, yagona raqamli platforma, differensiallashtirilgan javobgarlik mezonlari, isbotlash yukini qayta taqsimlash va iqtisodiy samarali jazo choralari — mazkur muammolarni tizimli hal qilish imkonini beradi. Ushbu choralarni joriy etish ijro tizimi samaradorligini oshirish, sud hujjatlarining ijrosini ta'minlash va huquq ustuvorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kelgusi tadqiqotlarda taklif etilayotgan mexanizmlarning huquqiy asoslarini ishlab chiqish, pilot loyihalar orqali samaradorligini sinovdan o'tkazish va xalqaro tajribani milliy qonunchilikka moslashtirish masalalarini chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining "Ijro hujjatlarini ijro etish tartibi to'g'risida"gi 2022 yil 15 aprelidagi 12-sonli qarori. – Toshkent, 2022.

2. Rajabov A.M. Ijro huquqi: Darslik. – Toshkent: "Adolat", 2021. – B. 145-178.

3. Mirzaev Sh.T. Sud hujjatlari ijrosini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish masalalari // Huquq va burch. – 2023. – № 4. – B. 34-41.

4. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Report on the enforcement of court decisions in the member states of the Council of Europe. – Strasbourg, 2022. – P. 67-89.

5. Kim J.-H. Digital Transformation of Civil Execution System: The Korean Experience // Asian Journal of Law and Society. – 2023. – Vol. 10, Issue 2. – P. 215-240.

